

MACHİAVELLİ: “ŞEYTAN” MI, “İNSAN” MI?*

Faruk DENİZ

(İst. Ün. Siyasal Bil.F. Öğrencisi.)

MACHİAVELLİ ÖNCESİ

Modernleşmenin Düşünsel Zemini Olarak: Rönesans

Dünya, Rönesans benzeri entellektüel bir canlılığa daha önce sadece Eski Yunan'da tanıklık etmişti. Ortaçağ, batı düşüncesi için, kapalılığın ve gizemliliğin hakim olduğu devirdir. Ortaçağ, “Tanrının ferman dinlettiği devir”di: “İnsanı kilise götürüyordu kurtuluşa. Rönesans tekniğin devri, insan ve insan faaliyetlerinin emrinde bir devir. Kilisenin vesayetinden yavaş yavaş kurtulan insan yolunu kâh feyyaz, kâh kısır bir yalnızlık içinde bir başına arayacaktı.”[1]

Rönesansın en önemli sorunu insandır. İnsanın yeniden keşfi söz konusudur. Yeni bir insan tanımını karşımıza çıkıyor. Bu da ‘yeni bir hayat duygusunu ve yeni bir dünya görüşünü ortaya çıkarmaktaydı.’[2] Bu ‘yeni hayat’ günlük hayatı etkileyip değiştirmekle birlikte, bizim açımızdan önemli olan, felsefi düzeyde meydana getirmiş olduğu radikal değişimdir. Rönesans ile birlikte, Batı düşüncesinde insan merkezli bir epistemoloji şekillenmeye başlamış, bu epistemoloji batı düşüncesinin yeni ontolojik yapısını belirlemiştir. Hegel’in, ‘yalnızca mutlak idea varlıktır, sonsuz yaşamdır, kendini bilen hakikattir ve bütün hakikattir’[3] şeklindeki ontoloji tanımlaması, ontolojinin batı düşüncesindeki merkeziliğini ve önemini göstermektedir. Ontolojiyi belirleyen epistemoloji yeni değildir. Batı düşüncesindeki epistemoloji, Eski Yunan ve Roma düşünürlerinin yeni bir okumaya tabi tutulmaları ile şekillenmiştir. Batı düşüncesinin kavşağında yer alan Descartes’in, eski yüzyıllardaki yazarların kitaplarını okumayı onlarla seyahat etmekle eşdeğer tutması,[4] Eski Yunan ve Roma’nın yeni Avrupa’ya olan etkisi açısından önemlidir. Artık, bundan sonra, insanın varoluş sorunu Tanrı fikrinin dışında aranacaktı.

On beşinci yüzyıldan itibaren Rönesans, Avrupa’da meydana gelen düşünsel ve toplumsal değişmelerdeki genel sürecin tanımlanması olarak ele alınan ‘modernleşme’nin düşünsel alt yapısını oluşturmuştur. Fikri ve sosyal değişimle birlikte Batı toplumu, geleneksellikten kopup bireyi merkeze aldığı bir ‘Seküler İnsan Krallığı’ inşa etmiştir. Bunun içinde tabiatıyla bir ‘Seküler İnsan’ profili gerekmektedir. İşte, Rönesans içinde yer alan hümanizm, ‘geniş anlamıyla modern insanın yeni anlayışını ve duygusunu dile getiren akımdır’[5]. Geleneksel ekolün önde gelen isimlerinden olan Guénon, hümanizmin “aslında her şeyi aşan katıksız insani ölçülere indirgeme, insanı aşan bütün ilkeleri saf dışı bırakma” [6] amacıyla olduğunu belirtir ve bu yönüyle de hümanizmi çağdaş laikliğin ilk şekli olarak niteler. Özellikle bilim ve sanatta kendini gösteren Rönesans, geleneksellikten kopuşun başlangıcı değil, sonucudur.

İkinci olarak üzerinde durulması gereken nokta, hümanizmin yeni bir dünya ve insan felsefesi peşinde olduğu konusudur. Hümanizm, başlangıçta ‘bilgelik sevgisi’ne ulaşma amacındayken,

* İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001)

sonradan kendisi akıl üstü ve beşeri olma iddiasıyla geleneksel bilgeliğin yerine oturmuştur. Yine bu dönemde, Batı düşüncesi yeni arayışlara girecektir. Bu arayışlardan biri de; Hıristiyanlık öğretisinin, Stoik ve Epiküryen ahlakçılığı ile ortak bir doktrinde birleşmesidir. Ebenstein'in dediği gibi, "Stoacılık, insanın ahlaken kendisine yönelişinin ve sorumluluğu"[7]nin ifadesi oldu. Stoacılık ve Hıristiyanlık öğretisinin birleşimi ile yeni bir birey tanımı yapıldı. Ve bu tanım; "statü ve örf üzerine bina edilmiş Orta Çağ sosyal sistemi, ferdiyetçi tutumları besleyen hareket ve değişimin cesaretini kırdı; bunun yerine kişinin mensup olduğu sınıf ve grup"[8] bilincini ön plana çıkardı.

Rönesansın Odağındaki Ülke: İTALYA

İtalya, Avrupa'da meydana gelen bilim, sanat ve edebiyattaki değişmelerin kavşak noktasıydı. Bunun en büyük nedeni, İtalya'nın eski çağlarla olan temasını kaybetmemiş olması ve o dönemdeki entellektüel canlılığı kent devletleri aracılığıyla o güne taşımış olmasıdır. Adeta geçmişin ihtişamını haykırıyordu. İtalya, diğer birçok Avrupa devletinden daha farklıydı. En azından burada, o alışık olduğumuz feodal sistemin bunaltıcı havası yoktu. Bireyci cumhuriyetlerden kuruluydu. İtalya, Cicero ve Sezar'ın dilini konuşuyordu. Havasından mı, kültür havzası olmasından mı bilinmez düşünürler İtalya'nın büyümesine kapılmışlardır. İşte, iki büyük deha, Goethe ve Nietzsche'nin İtalya macerası. İtalya onlar için macera değil, bir manifesto. Goethe, İtalya'da aradığını bulur. Daha fazlasını istemez. Fakat Nietzsche daha yüce özgürlükler peşindedir. Goethe, İtalya'dan dönerken kendine bir sanat üslubu getirirken, Nietzsche orada kendine bir hayat üslubu keşfeder.[9]

İtalya'nın Rönesansın ana yurdu olması tesadüf değildir; bütün gerekli tarihi ve coğrafi koşulları taşıyordu. Keza, daha önce de Roma İmparatorluğu'nun merkezi olma konumunu üstlenmişti. İtalya'da göz kamaştırıcı bir kültürel hareketlilik ve bu kültürel hareketliliğin arkasında ise, canlanan yeni bir ekonomik yapı vardı. 'Uluslararası ticaret, iş hayatı ve maliye alanlarındaki önderlikleri birçok İtalyan şehrini müreffeh ve zengin'[10] kılmıştı. Edebiyat, müzik ve sanatsal etkinliklerde bulunan yeni bir zümre oluşmuştu. Bu zümre, esasında on dokuzuncu yüzyılda en büyük devrimi yapacak olan burjuvazinin habercisiydi. Ticari pazarı, ilk etapta ulaşılabilecek her tarafa yaymaya çalışıyorlardı. Bu, evrensel bir pazar anlayışıydı. Bu yönüyle, kimi yazarlar tarafından küreselleşmenin başlangıcı olarak da nitelenmektedir.

Ne var ki; İtalya'daki bu kültürel ve ticari hareketlilik, İtalya'yı çepeçevre saran savaşlar yüzünden gölgede kalıyordu. Birçok şehir devleti, savunmasını kiralık askerlere yaptırıyordu. Kimin kime, güveneceği belli değildi. Ortalık, kan, barut ve ihanet kokuyordu. Her an güç dengeleri değişebiliyor, bir hanedan kanlı bir şekilde alaşağı edilebiliyordu. Bir arena ve üzerinde devamlı sahnelenen siyasi ihtiraslar... Sahnenin arkasında ise değişmeyen bir aktör vardı: Kilise. Kilise, krallar, aristokratlar ve serfler arasındaki mücadelenin ortaya çıkarmış olduğu otorite boşluğunu doldurmuştu. Ayrıca, bu çarpık düzensizliğe bir hukuki meşruluk kazandırmaktan da geri durmuyordu.

Bütün bu karmaşa içinde, batı düşüncesinde düğümü çözecek bir isim sivrilir. Rönesansın karakteristik özelliğini bünyesinde barındıran, siyasi ihtirasları, cinayetleri ve ihanetleri korkusuzca dillendirecek bir isim: Nicola Machiavelli...

... Ve MACHİAVELLİ

Nicola Machiavelli, 1469'da orta halli bir hukukçunun oğlu olarak dünyaya gelir. 1527'de İtalya'nın ücra bir köşesinde sefil bir şekilde ölür.

Machiavelli, on dört yıl boyunca, İtalya'daki cinayetlere, ihanetlere ve siyasi ihtiraşlara tanıklık etti. Gözlem ve düşünceleri ile yeni yönetime yardımcı olmayı planlarken ve onların himayesini beklerken, bir anda kendini zindanda buldu. Ve ardından 'işkence ve San Kaşyona'daki çile yılları, Musset'in ölümsüzleştirdiği dram...' [11]

Machiavelli, 1513 yılında yeni efendileri Medicilere [12] karşı geldiği gerekçesiyle zindana atılır. Ardından şartlı olarak serbest bırakılır. Küçük bir köyde inzivaya çekilir. Ve burada, asıl adı De Principatibus (prenslikler) olan ama Il Principe (Hükümdar) adıyla ün kazanan eserini kaleme alır. Hükümdar, yeni efendilerine kendini beğendirmenin son manevrasıdır. Ama istediği olmaz. Zira Lorenzo Medici, Hükümdar'ı açıp okumaz bile.

Hükümdar, Machiavelli'nin ölümünden dört yıl sonra bastırılır. (1531) Şüphesiz hatırasına sövüleceğinden, lanetleneceğinden habersizdir.

Kötü namı yayılır her tarafa ve artık Machiavelli Avrupa sahnesindeki "alçaklardan" biridir. Old Nick adı buradan gelir. Gerçekten de ihtiyar Nick, Machiavelli'nin tâ kendisidir. Avrupalı yıllarca böyle bilmiştir. "Protestanlarla Katolikler birbirlerini Makyavelizmle suçlarlar. Canterbury başpiskoposuna göre, Hükümdar'ı şeytan yazmıştır." [13]

Avrupalılar ondan istifade ederken, O'nu aynı zamanda; hırt, hırsız, vicdansız yahut kısaca 'şeytanın izdüşümü' olarak algılamıştır. Sadece, Avrupa'da değil, örneğin Avrupa'nın etkisinde kalan Türkiye'de de bazı dönemler, Machiavelli bu şekilde algılanmıştır. [14] Buna, Cemil Meriç'in şu sözleri ne kadar da uygun düşüyor: "Bir Milano kilisesinde İsa'nın çok güzel bir heykeli vardır. Fakat gelenlerin mumlarıyla heykel o kadar kararmış ki, tanınmaz hale gelmiştir, Machiavelli de öyle." [15]

Hükümdar, bütün iktidarların başvuru kaynağı. Hükümdarlara ince taktikler veriyor. Halkın psikolojik tahlilini yapıyor. İnsanların ipliğini pazara çıkarıyor. Siyasi erk sahipleri bundan açıkça yararlandıktan sonra, büyük bir pişkinlik örneği göstererek onu aşağılamışlardır. Bakın, Machiavelli kimleri etkilemiş: "Mussoloni İtalyan ansiklopedisindeki faşizm maddesinde, faşizmin ilk peygamberi olarak Machiavelli'yi görür. Hitlerizm, zıvanadan çıkmış bir makyavelezimdir. Jakobenlerin hepsi Machiavelli'ye hayrandırlar, Napoleon keza. Napoleon için iki büyük adam vardı: Machiavelli ve Tacitus. İhtilalden evvel intiharı çok düşünmüştür, talih kendisine güldükten sonra Prens başucu kitabı olur. Katherine de Medici oğlu IX. Charles'a ders kitabı olarak okutur, İsveç kraliçesi Katherine ve Richelieu onun hayranıdırlar. Yalnız hepsi söylemez. Mussoloni, Stalin ve Lenin yüksek sesle ona olan hayranlıklarını haykırırlar." [16] 14.

Lui'nin de başucu kitabıdır, Hükümdar. Hükümdar'ın taçlı okuyucularından biri daha var. Bizden, yani tanıdık bir isim: IV. Murat. Kim bilir, belki de o haşinliğinin altında Hükümdar yatıyordu. Osmanlı'nın asi çocuğu, Mehmet Ali Paşa, hilelerde kimin daha üstün olduğunu öğrenmek amacıyla, Machiavelli'nin Hükümdar'ı ile hesaplaşma yoluna gidecekti. Mehmet Ali Paşa, parça parça tercüme etmekle görevlendirdiği Artin'e ilk üç parçayı okuduktan sonra şunları söylüyor: "Machiavelli'den çevirdiğin bütün parçaları okudum. İlk on sayfada yeni olan bir şey görmedim, fakat gelişeceğini ümit ediyordum. Bir sonraki on sayfa daha iyi değildi. Sonuncusu ise bütünüyle alelaide. Machiavelli'den öğrenecek fazla bir şeyim olmadığını görüyorum; [siyasi] hileye dair onun bildiklerinden daha fazla malumat sahibiyim. Onu tercüme etmene artık gerek yok." [17]

İsmi alçaklıkla özdeşleştirilen Machiavelli'nin mezarı tam iki yüz yıla yakın meçhul kaldı. "1870'de Santa-Croce'ye, büyük İtalyanlara ait bir kiliseye taşınmıştır, mezarı." [18] Mezar taşının üstündeki yazı insana bir özrü, bir iade-i itibarı anımsatıyor: "Hiçbir övgü onun ismi kadar yüce değildir." [19]

Çağdaş bir Fransız yorumcusu Jean Gionu, 'Kime ne yapmış bu zavallı Machiavelli?' diye soruyor. 'Barutu mu icat etmiş, polisi mi? Hayır... Uyandırdığı kinin tek sebebi politikacının sırlarını ifşa edişi, politikacının yani hepimizin.' [20]

Şimdi, Machiavelli'nin o çok tartışılan paradigması [21] üzerinde durmak istiyoruz. Machiavelli'nin paradigmasını, İnsan; Devlet ve Hukuk; Hükümdar; Din ve Ahlâk gibi dört ayrı saç ayağı üzerine oturtabiliriz.

Machiavelli'nin Temel Paradigması

A-) İnsan:

Machiavelli bireyin mutluluğu için uğraşmaz. Bu, umurunda bile değildir. Bütün amacı devletin bekası ve mutluluğudur. İnsanlar da bunun için vardır. Machiavelli'ye göre, 'insan bir doğa gücüdür, canlı bir enerji kaynağıdır.' [22] Bu yüzden Hıristiyanlığın çizmiş olduğu mütevazı, alçakgönüllü insan tipine karşıdır. Onun özlemini çektiği insan tipi ilkçağ insanı gibi, atılgan ve üretken olanlardır. Fakat bireysel yetenekler tek başına başarı getirmez. Önemli olan onu kolektif olarak dile getirebilmektir. [23] Çünkü devlet ancak bu şekilde kazançlı çıkar. Yine, Hıristiyanlığın iddia ettiği gibi insan aslında doğuştan kötü değildir. Ancak sonraları, bir takım sapmalar nedeniyle kötü yola girmiş olabilir. Ve bunu da, toplumsal çürümenin hem nedeni hem de habercisi olarak ele alır.

Machiavelli'ye göre iki tür insan vardır: Tarihi yaşayanlar ile tarihi yapanlar. Malzeme olanlar ile mimar olanlar. Onun gönlü ikincisinden yanadır, şüphesiz.

Ona göre, insan hafif zararlardan mutlaka intikam almaya kalkar. Onun için insan ya söndürülmesi ya da okşanmalıdır. Öyle bir kötülük yapmalı ki, yüreğinde korkudan intikam almaya yer kalmamasın. [24] İnsanları güzel şeylerle bir şeye inandırmak kolaydır. Ama önemli olan bunu onlarda bir inanç haline getirmektir. Bunun da yolu şiddetten geçer. [25] Eğer, şiddet tek başına yeterli olamıyorsa, o zaman kusursuz olarak tamamlanacak bir cinayeti tasarlayabilirsiniz.

Özgürlüğün bekçiliği asla halka emanet edilemez. Bunu emanet etmeye kalkarsanız, bunun sonu kargaşa olur. Zira zora düşenin halka dayanması bataklığa dayanması gibi bir şeydir.[26] Çünkü sokaktaki her insan bir katil adaydır. Bu fikir daha sonraları Hobbes’da doruğa ulaşacaktır. Toplumda herkesin herkese savaş açma olasılığı bulunduğu, insanın insana düşman olduğu fikri, ‘insan insanın kurdudur’ deyişinde çarpıcı ifadesine kavuşur.

Machiavelli’ye göre, tarih göstermiştir ki, insan düzenbaz ve kötüdür.[27] İnsanların ihtiyaçları doymak bilmediğinden, daima ruhlarında da bir memnuniyetsizlik mevcut olur. Bu nedenle, şimdiki zaman kınanmakta, geçmiş övülmekte, gelecek ise arzu edilmektedir.[28] İnsanlar, ihtirasları ve sabırsızlıkları yüzünden, hem kendilerini kandırmakta hem de zamana ters düşen işler yapmaktadırlar.[29] O, bu yönüyle negatif bir insan tipi çizer. Bu insan tipini, kendine has karamsarlığı üzerine bina etmiştir. Onun düşüncesinde karamsarlık önemli bir yer tutar. Her zaman için insanı tek başına mükemmelliğe ulaşmada yetersiz görür. Ve insan doğasının değişmezliğine inanır.

B-) Devlet ve Hukuk:

Yukarıda, yeni bir insan tanımının yapıldığına dikkat çekmiştik. Değişen insan görüşü, beraberinde yeni bir devlet görüşünü getirir.

Klasik bir ortaçağ devleti olarak gördüğümüz, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu evrensel nitelikte bir devletti. Diğer devletler ve uluslar kendilerini, Kutsal Roma’nın bir organı saymışlardır. Kutsal Roma’nın devlet ideası, kendini Aziz Thomas ve Augustinus’de (Tanrı Devleti) bulur. Buna göre, Kutsal Roma, Tanrı’nın kurumlarından biridir. Burada, Kilisenin devletten üstün olduğunun kanıtı olan, ‘Tanrı Sezar’dan üstündür’ dogmatik argümanı söz konusuydu.

Ortaçağın bir başka devleti, doğudaki Roma, Bizans İmparatorluğu idi. O da en az Kutsal Roma kadar evrensel olma iddiasındaydı. Yönünü çevirmiş olduğu doğuya doğru, yayılmasını sürdürüyordu. Buradaki devlet fikri, Kutsal Roma’nın tam tersiydi. Kilise devlet için vardı. ‘Sezar’ın Tanrı’dan üstün’ olduğunu vazeden Sezaropapizm geçerliydi.

Rönesans’ın yeni insan tipi yeni arayışlara girecekti. Yukarıda bahsedilen iki temel argümanın dışında, üçüncü bir alternatif argüman ortaya çıkacaktı. Ortaçağın dini kültürü yerine, bu dünyaya ait bir kültür geliştirecek bir devlet içindi bütün bu arayışlar. Arayışın amacı, ortaçağın dini kültürü yerine bu dünyaya ait bir kültür geliştirmektir. Bu aynı zamanda, dini (Hıristiyan) asketizmden, dünyevi asketizme[30] geçiş anlamına geliyordu. Weber’in o özgün tanımlamasıyla, Tanrı ile barışmanın ve O’nun şanını yüceltmenin biricik yolu çok çalışmaktan geçiyordu. Artık insanlar, cenneti uzaklarda değil de, hemen yanı başlarındaki dünyada aramaya koyulacaktı. Artık insan için önemli olan bu dünyayı cennete çevirebilmektir.[31] Protestanlıkla kutsal bir forma bürünecek olan bu görüş, seküler bir cennet vaadiyle, sonraları modern dünyaya özgü bir ütopya halini alacaktı.

Antikçağın devlet görüşünü, Rönesans’ın eğilimleri ile birleştiren ilk düşünür, Machiavelli’dir.[32] Esasında, Machiavelli yukarıda kısaca değinilen, üçüncü bir alternatif için arayışa giren ilk düşünürlerden biridir. Tanrı Krallığı dışında, tamamen insan krallığına dayalı bir devlet arayışına girer. Modern ulus devlet fikrinin doğuşu Machiavelli ile başlar. İtalya’nın par-

çalanmış hali, kent devletlerinin savunmalarını paralı askerlere yaptırmaları, hele hele Pisa-Floransa savaşı sırasında paralı askerlerin ihaneti O'nu müthiş etkiler. Yine, bu savaş sırasında diplomat olarak Fransa'ya gittiğinde, İtalya'nın bir öz ordusu olmadığından, ciddiye alınmadığını ve aşağılandığını görür. O bundan hareketle ulusal bir ordu ve ulusal bir devlet fikri geliştirir.[33]

Machiavelli için, hükümet ya da devlet zayıf ve korkak olan insanın korunması için gerekli olan bir örgütlenme şeklidir. Machiavelli, bundan hareketle, negatif insan eksenli bir organik devlet görüşünü geliştirir. 'Organik devlet kuramına göre, devlet yaşayan bir organizmadır. Devlet, toplumu temsil etmekle birlikte, ondan bağımsız olan bir güçtür. Tıpkı insanlar gibi devletin de kendine özgü bir iradesi ve ihtiyaçları vardır. Burada devlet, bireyin ve toplumun üstündedir. Hatta bireyler devlet için vardır. Devlet, misyonu ve sorumluluğu olan bilinçli bir varlıktır.'[34] Kant ise, 'insan esas birim ve amaç olduğuna göre, devlet ve diğer ikincil birimler insan içindir'[35] gerekçesiyle bu konuda Machiavelli'yi eleştirir.

Machiavelli, devletin amacı olayını politikayı aşan terimlerle (ahlâki, dini, kültürel) açıklamayı reddeder. İktidarın kendi başına amaç olduğu varsayımına sahiptir. Araştırmalarını, iktidarı elde edecek, elde tutacak ve yaygınlaştıracak araçların en müsait olanlarının neler olabileceğine ayırmıştır.[36]

Machiavelli'nin özlemine çektiği şey, kuvvete dayalı ulusal bir devlettir.[37] HannahArendt'e göre, Machiavelli için temel sorun, birleşik bir İtalya'nın nasıl kurulacağıydı. Ve Machiavelli, şiddeti haklı çıkartırken, ona şu temel argümanda içkin olarak var olan akla uygunluğu yol göstermekteydi: Ağaçları katletmeden, masayı yapamazsınız, yumurtayı kırmadan omlet yapamazsınız, insanları öldürmeden de devlet kuramazsınız.[38] Arendt, bu yönüyle Machiavelli'yi tüm modern devrimcilerin atası olarak görür.

Yeri gelmişken Machiavelli'nin hukuk anlayışını irdelemekte yarar var. O'na göre, hukuk, kiliseye bağlı olmaktan kurtarılmalıdır. Hukuk, doğrudan devletin özünden türetilmiş, devlete bağlı ve hükümdarın güçlü bir devlet için kullanacağı bir araçtır. Hukukun tarafsızlığı söz konusu değil, hukuk devlet için vardır. Hukuk devleti anlayışında devletin sınırlarını, hukuk ve ahlâk kuralları çizer. Oysa bu Machiavelli'de iflasa uğrar. O'na göre, devletin bittiği yerde hukuk da biter.[39] O'na göre, zorunluluk olmadıkça insanlar iyilik yapmazlar. Bu nedenle, nasıl ki, fakirlik insanları çalışkanlığa sevk ediyorsa, yasalar da iyiliğe sevk edecektir.[40]

Machiavelli için bir devletin sahip olması gereken iki temel şey vardır: İyi yasa ve iyi silah. Yasaların güvencesi iyi bir ordudur. Bu ordu, şüphesiz paralı değil, gönüllü ve ulusal bir ordudur.[41] Machiavelli'ye göre, bir ordunun olmazsa olmaz şartlarından biri, iyi silahtır. Bol sayıda silah ve teçhizatın olması gerekir. Hatta ileriye düşünerek çok sayıda stoklamak gerekir. Bu bir devletin bekası için iki şekilde yararlıdır: Birincisi, halka güven verecek, ikincisi ise düşmana korku salacaktır.[42]

Machiavelli'nin siyaset felsefesine kazandırdığı kavramlardan biri de 'hikmet-i hükümet' (raison d'état) kavramıdır. Daha önce Machiavelli'nin devleti bilinçli bir varlık olarak ele aldığını söy-

lemiştir. Hükmet-i hükümet, O'nun tecrübelerinin rasyonelleşmesi ve dönemin entellektüel akımlarıyla birleşmesiyle ortaya çıktı.[43] Bu, O'nun için siyasetin yönlendirici ilkelerinden biri oldu.

Machiavelli, bir devleti, kiliseden ve diğer devletlerden farklı bir aygıt olarak kabul etmekle birlikte, aralarındaki bağımlılığı da inkar etmez. Bir devlet uzun süre barış halinde kalmaz. Çünkü o başkalarını rahatsız etmezse bile, başkaları onu rahatsız edecektir.[44] Hatta Machiavelli, bundan yola çıkarak bir devletler hukukunun olabileceğini de kabul etmiştir. Bu, bütün devletler için geçerli olacak ve doğal hukuka dayanacaktır. Devletlerarasındaki bağımlılıktan hareketle Machiavelli, güç politikası (power politics) kavramının kapısını aralıyordu. Bununla uluslararası ilişkiler teorilerinin iki ana temelini ortaya koymuştur: Devletin ayrı bir moral güç olarak varlığı ve bir uluslararası alanın varlığı. Yani, uluslararası ilişkiler, karşılıklı bağımlılık ve mütekabiliyet esasına dayalı bir sistem olarak tanımlanıyordu.[45] Popper, Machiavelli'nin güç mantığını, güç politikasının hareketlerinde olduğu kadar, bazı siyasal kurumların işleyişini açıklamakta da kullandığını söyler.[46]

Nasıl Bir Yönetim Şekli?

Machiavelli'ye göre, ilk başta, yalnız başına yaşayan insanlar, sonraları korunma ve beslenme içgüdüleriyle bir araya toplanmışlardır. İçlerinde en cesur ve akıllı olanını kendilerine baş yapmışlardır ve onun boyunduruğu altına girmişlerdir.[47] Yönetme ve yasa fikri böylece ortaya çıkmıştır.

Machiavelli'ye göre üç tür ana yönetim biçimi vardır: Krallık, Aristokrasi, Demokrasi. Bir de bunların arasında meydana gelen ara yönetimler var: Tiranlık, Oligarşi ve Anarşi.[48]

Machiavelli'ye göre yönetim döngüseldir. Krallık kolayca tiranlığa, aristokrasi az sayıda kişinin yönetimine, demokrasi de özgürlüklerin kötü kullanımından dolayı anarşiye geçiş yapar. Ana yönetimler iyi, ara yönetimler ise tehlikelidir.[49] Bu ara yönetimde hiç kimseye güvenilmez, hele hele özgürlüklerin bekçiliği konusunda halka hiç güvenilmez.[50] Machiavelli'nin, bu tasvirleri yaparken ve bu varsayımları ileri sürerken büyük ölçüde Antik-Yunan ve Roma İmparatorluğu'nu göz önüne aldığını görüyoruz. Machiavelli'nin, Aristo'dan yararlanıp yararlanmadığını bilemiyoruz. Fakat yönetim şekillerinin sınıflandırılması Aristo ile büyük bir benzerlik göstermektedir.

Konuşmalar'dan (Discorsi), Hükümdar'ın öğretisini değiştiren değilse bile, tamamlayan birçok noktalar çıkmaktadır. Bir kere, burada Machiavelli'nin cumhuriyeti yeğ tuttuğu açıkça belli olur. Fakat bazen öyle durumlar vardır ki yönetimlerin saplandığı çıkmazları ancak bir kralın eli çözebilir.[51]

Görüldüğü üzere, Machiavelli'de, insanlığın nihai olarak, düz çizgisel bir şekilde ulaşabileceği ideal bir yönetim şekli yok. Düzen mi, özgürlük mü ikilemine, Machiavelli şunu öneriyor: Birilerinin iddia ettiği gibi insanlık ne düzenden özgürlüğe, ne de özgürlükten düzene doğru, düz çizgisel bir siyasal evrim yaşıyor. Tam aksine, yönetim fikri, bir ifrat ve tefrit olan, özgürlük ve düzen arasında dolaşıp durmaktadır. Kısacası, Machiavelli her siyasi düzenin belli bir süre sonra ama-

cından saptırıldığını ve işlevini tamamlaması nedeniyle de tasfiye edilip, yerine başka bir siyasi düzenin geçtiğini söylüyor. Bu, hep bir kısır döngü şeklinde devam edip durur.

C-) Hükümdar

Machiavelli’de devlet başkanı, devletin kendisiyle bütünleşmiştir. Devletin başında bulunan kimse ‘devlet benim’ diyebilmelidir, dolayısıyla da hükümdar halkın hiç sınır ve bağ tanımayan efendisidir.[52]

Machiavelli, güçlü devlet için başarılı hükümdarı dillendirir. Peki, başarılı hükümdarın kıstası nedir? Başarılı hükümdar için ‘virtu’ kavramını kullanır. ‘Virtu’ (erdem) Hıristiyanlıktaki gibi alçak gönüllüğü ve namusluluğu çağırıştırır. Buradaki ‘virtu’, başarılı bir yöneticiyi, acımasız, muhteris ve düzenbaz kılan eylemdir. Hükümdar aksiyon adamıdır. Bu aksiyonunu da şiddet üzerine bina etmek zorunda.

Yusuf Has Hacip, Kutadgu Bilig’de; “Bir boy bozulursa, bey düzeltir. Peki, bir bey bozulursa kim düzelterek?” diye sorar. Machiavelli, Yusuf Has Hacip’in , “Bir boy bozulursa, bey düzeltir.” savını adeta teyit edercesine, “yanılan halk güzel sözlerle düzeltilir.” der. Zira Machiavelli’ye göre ancak hükümdar halka güzel sözler söyleyebilir. Machiavelli, Yusuf Has Hacip’in sorusuna gıyabi bir cevap gönderiyor: “Kötü, bozulmuş bir hükümdar ancak çelikle düzeltilir.”[53] Bu ifadenin altında yatan temel argüman ‘şiddet’ tir.

Ahlaklı, dürüst, güvenli olma gibi kişilerin sahip olabileceği özel değerler, bir devlet adamı için lüksten öte bir şey değil. Bir kimse, birey olarak bunlara sahip olabilir. Ama bir devlet adamı asla. Zira o birçok kimsenin hayatından sorumludur. Bir bireyin, her zaman doğru söylemesi gerekir. Ama bir hükümdar, koruması altında bulunan kimseleri korumak için yalan söylemek zorunda kalabilir.[54] Bir anlamda, beden için şiddet, ruh için ise yalanın gerekli olduğuna inanır.

Machiavelli’ye göre, bir hükümdar güçlü olmak istiyorsa, Papa’ya dikkat etmesi gerekir. Eğer, uzun süre iktidarda kalmaya niyetliyse Papa’nın kendi işine karışmasına izin vermemelidir. Bunu önlemenin yolu da, kendi istediği kişiyi papa seçtirmekten geçer. Eğer, istediğin kişiyi seçtirmiyorsan, en azından istemediğin kişiyi de seçtirmemelisin.[55] Yani, yenemiyorsan, yenilmemelisin de!

Bir hükümdar kendisine yeter mi, yoksa başkasının yardımına mı muhtaçtır? Bu Machiavelli’nin en önemli sorularından biridir. Şu cevabı veriyor: “Ya insan ya da para çokluğu sayesinde ihtiyaca uygun bir ordu kurabilen ve kendilerine kim saldıracak olursa olsun ona karşı meydan muharebesi verebilen hükümdarlar, kanaatimce kendi kendine yeten hükümdarlardır.”[56]

Her hükümdar, zalimlikten ziyade, merhametli olarak tanınmalıdır. Çünkü hem devletin hem de hükümdarın bekası için halkın sevgisi önemlidir.[57] Fakat merhametin ölçüsünü fazla kaçırmamalıdır. Çevresine korku salmalıdır. Tarih göstermiştir ki, zalimce davranmayan birçok kişi yok olup gitmiştir.[58] Bunun en basit örneği silahsız peygamberlerdir. Eğer, yok etmezsen yok edileceğin günleri de beklemelisin.[59] İki türlü zulüm var, Machiavelli’ye göre: Birincisi, iyi kullanılan zulüm; kendini güven altına almak için toptan yapılmış zulümdür. İkincisi ise, kötü kulla-

nılmış zulüm, başlangıçta az olduğu halde, zamanla sönecek yerde çoğalan zulümdür.[60] Ardından Machiavelli, ince ince taktikler veriyor: Eğer, bir hükümdar zulmetmek istiyorsa –ki etmek zorunda- katliamları işkenceleri ve kısıtlamaları bir seferde yapmalıdır. Nasıl olsa halk unuttur. Ama iyilikler, azar azar yapılmalı ki, hafızalara kazılsın, tadına daha iyi varılsın. Çünkü böylelikle aslında az olan bu iyilikler sürekliliğinden dolayı çok büyük görünecektir.[61]

Hükümdarın, yönetimini sürdürebilmek için başvurması gereken bir takım yöntemler, Hıristiyanlığa da insanlığa da aykırıdır. Aslında, böyle zalimlikler yapıp kral kalmaktansa, kişi bütün bunlardan kaçıp kendi halinde yaşamalıdır. Ama kral olmayı yani iyi yoldan ayrılmayı seçerse o zaman sertlikten ve zulümden başka çare yoktur.[62]

Hükümdar için mücadele etmenin iki yolu var: Birincisi, kanunla, ikincisi ise kuvvetledir. İlki insanlara, diğeri ise hayvanlara özgü bir şey. Çoğunlukla, ilki yetersiz kaldığından dolayı, ikinciye başvurmak zorunda kalınıyor.[63] Bunun için bir hükümdarın, hem insanların hem de hayvanların özelliklerini iyi bilmesi gerekir. Zira hükümdar insan ile hayvan arası bir şey. Hükümdarın, hayvan tarafını kullanması için kendisine iki hayvanı; aslan ile tilkiyi örnek alması gerekir. Çünkü, aslan tuzaklara, tilki de kurtlara karşı savunmasız. Bu nedenle, tuzakları tanımak için tilki, kurtları tanımak için de aslan olmak gerekir. Salt aslan olmaya kalkmak tek başına bir şey ifade etmez.[64]

Machiavelli, bir hükümdarın sözünde duramayabileceğini de belirtiyor. Bütün insanlar iyi olsaydı, böyle bir sorun olmazdı. Lakin bir hükümdar ne kadar iyi olursa olsun, karşısındaki insanlar kötü olduğundan o da sözünde durmayabilir.

Machiavelli ye göre, bir hükümdar devamlı suretle çevresindekilerle görüş alış verişi içinde olmalıdır. Ama bunlar ‘demokratik danışmalar’ niteliğinde değil, ‘monarşik danışmalar’ niteliğindedir. Kendisi sormadıkça başkalarının fikir ileri sürmesine izin vermemelidir. Çünkü böyle davranmakla hükümdar kendi saygısını ve karizmasını perçinler. Aksi halde, otoritesini kaybeder.[65]

Machiavelli’yi , hükümdara, zalimlik, cinayet ve kurnazlıklar konusunda ince taktikler veren biri şeklinde tanımlamak, haksızlık olur. J. J. Rousseau’nun, Toplum Sözleşmesi’ndeki (III. kitap, VI. bölüm) “O, krallara ders vermiş gibi görünüp, aslında halklara büyük dersler verdi.” saptaması gerçeğe daha yakın görünüyor.

D-) Din ve Ahlâk:

Avrupa’da hiçbir düşünür Machiavelli kadar din karşıtı algılanmamıştır. O, tıpkı şeytan gibi, Tanrı’ya isyan etmiş bir asi olarak görülmüştür. O’nun şeytan gibi algılanması biraz da dönemin tarihi süreci ile ilgili bir şey. O yazılarını ortaçağa özgü dini hayatın öneminin artık azaldığı bir dönemde yazmıştır. Fakat, nedense O yazdığı dönemde dinsel hayat, daldığı uykudan Protestan reformu ve kısmen de buna tepki olarak gelişen Katolik reformları tarafından aniden uyandırılmıştı. Gerçekte 16. Yüzyılın ortalarına geldiğinde Machiavelli’nin siyasete karşı takındığı laik yaklaşım tam bir skandal olarak görülmüştür.[66] Dikkat edilirse, bu süreç O’nun ölümü sonrasıdır. Aynı zamanda da ‘insan Machiavelli’den, ‘şeytan Machiavelli’ye geçişin öyküsüdür.

Machiavelli'nin dine mi, yoksa kiliseye mi karşı olduğu sorusu uzun süre zihinleri meşgul etmiştir. Ortaçağın tarihi sürecinde, hem Papanın kişisel, hem de papalığın bir kurum olarak yadsınmaz bir rolü vardı. Şüphesiz, kilise siyasi arenanın en büyük aktörüdür. Machiavelli'nin anlamadığı nokta şuydu: “Kilise neden dünya işlerine bu kadar çok karışıyor?”[67] İtalya'nın bir araya gelememesinin nedeni olarak kiliseyi görüyordu. Zira, papalığın dünyevi itibar kazanmaya başlaması, İtalya'nın parçalanması ile doğru orantılıydı. Bir de kilise mahkemeleri adalet konusunda çok kötü örnek oluyorlardı. Kilise birçok konuda olduğu gibi ahlaki açıdan da tükenmişti. Ahlak-sızlık papalıkta adeta doruğa erişiyordu. Bunlardan ötürü olacak ki Machiavelli şunu söylüyordu: “Eğer, dinsiz olduğumu söylüyorsanız bunu kiliseye borçluyum.”

Machiavelli de, çağdaş düşünürlerden Schumacher gibi, “İnsanın kilisesiz yaşayabileceğini ama dinsiz asla yaşayamayacağını” farkındaydı. Machiavelli, dinin ve ahlâkın, toplumsal ve siyasal hayattaki sonuçlarına karşı ilgisiz değildi. ‘Machiavelli, yöneticinin ahlâk dışı araçları yalnız bir sonuca varmak için kullanmasını onaylıyordu, yoksa kişideki ahlâk bozukluğunun iyi bir hükümeti olanaksız kılacağından şüphe etmiyordu.’[68]

Machiavelli'nin ahlâk ve din hakkındaki görüşleri iktidarın diğer sosyal değerler karşısındaki üstünlüğüne olan inancın örneklerindedir: “Ve dinde mistik unsura, dinin tabiatüstü, akıl üstü karakterine çoğunlukla uzaktır. Yine de dine karşı olumlu bir tavrı vardır, onun dini, yönetenin elinde, yönetilen üzerinde bir etki ve kontrol aygıtıdır. Machiavelli dinde, yoksul insanın aklını, ahlâkını ve doğruluğunu kaynaşmış olarak görür ve ‘dinin olduğu yerde orduları yönetmek ve disiplini sağlamak kolaydır.’ der.”[69] Ve gene, ‘yalnız siyasi hakimiyet, icbar ve birlik aleti olarak dinin rolü, Machiavelli'nin şu tavsiyesinde açık hale gelir: Hükümdar yanlış olduğunu bile bile dini doktrinlerin ve mucizelere inanmanın yaygınlaşmasını desteklemelidir.’[70]

Machiavelli'nin Hıristiyanlığa olan ilgisi felsefi ve teolojik değil, tamamen pragmatik ve siyasi-dir.[71] O'nun ‘virtu’ (erdem) kavramı, Hıristiyan ahlâkına taban tabana zıttı. O'na ilham veren şey insanın asaleti ve yeryüzündeki hayatın şaşaaşıydı ve bu asaletin, alçak gönüllülük değil, gururda; kötülüğe tahammül etmekte değil, intikam almakta; nefsi körletmekte, çile çekmekte değil, cesarete; dua etmekte değil, harekette; vücudu örterek keşiş manastırlarında sürünürcesine yürümekte değil, savaşın gurur verici zırhını takarak insanın canlılığından, cesaretinden, kahramanlığından, âlicenaplığından ve şaşaaşından zevk ve haz duymakta olduğuna inandı ki, bu da pek tabii ideal bir insan tipiydi.[72]

Macit Gökberk, Machiavelli'nin, ‘çağdaşı bütün hümanistler gibi Hıristiyan olmaktan çok bir ilkçağ paganı’ olduğunu söyler.[73] Hıristiyanlığı, 16. Yüzyıl İtalya'sında modası geçmiş bir din diye saf dışı edip, Eski Yunan veya Roma'daki benzer bir din getirme amacındaydı. Yani esas gayesi, vatanseverlik hislerini ve ‘virtu’yu yayacak olan bir ‘kamu dini’.[74] Kısacası, Machiavelli, güçlü bir devlet için Hıristiyanlığa karşı ‘teknik bir din’ öneriyordu.

Machiavelli'nin siyaset felsefesine en büyük katkılarından biri de, bir tek ahlâk değil iki tür ahlâk olduğunu söylemesidir: Özel ve kamusal ahlâk. Bu da politikanın sekülerleşmesi sürecini doğurmuştur. O, özel ve kamusal ahlâk alanlarını kesinlikle ayırır. O'nun için birey açısından geçerli olan ahlâk kuralları, devlet açısından geçerli değildir. Örneğin; bireyler cinayet işleye-

mezler, ama devlet işleyebilir. O buna dayanarak, Romüs'un Romülüs tarafından öldürülmesini devletin güvenlik ve bekası temelinde savunur.[75] Kant ise, Machiavelli'nin sandığı gibi, siyasetin ahlaktan ayrılamayacağına, siyasetin ahlak önünde diz çökmesi gerektiğini savunur ve Machiavelli'yi ciddi bir eleştiriye tabi tutar.[76]

Machiavelli bir işi yaparken, hak ve adalet sorunlarına, din ya da ahlâka uygunluk sorununa ancak başarıyla ilişkisi oranında yer vermiştir. Bundan ötürü O'nun ahlâkı siyasete feda ettiği veya amaçla aracı özdeşleştirdiği, daha doğrusu amacın her türlü aracı yasal kıldığını savunduğu iddia edilmiştir. Oysa, Machiavelli'nin belirtmek istediği, bir devlet veya devlet adamının –özellikle dış ilişkilerde- kendi ülkesinin birlik, bağımsızlık ve güvenliği için yararlı her türlü hareketi yapabileceği ilkesidir.[77]

Sonuç:

Machiavelli'nin o çok tartışılan paradigmasını ele aldık. O'nun fikirlerinden hem 'insan', hem de 'şeytan Machiavelli' çıkarılabilir. Akademik alanda 'insan Machiavelli' fikrinin hakim olduğu söylenebilir. 'Şeytan Machiavelli' ise, politikacıların malzemesi. Siyasi arenada, ömürlerinde bir kez olsun Machiavelli'yi okumamış olan bu insanlar, sırf rakiplerini köşeye sıkıştırmak amacıyla, ağızlarına doladıkları birkaç kelimeyle birbirlerini Makyavelizmle suçlayıp duruyorlar.

Machiavelli, Batı siyasal düşüncesinde Platon ve Aristo'dan sonra gelen en önemli düşünürdür. Machiavelli'nin, kendisinden sonra gelen, Hobbes, Locke ve Bodin'den farklı ve kendine özgü bir siyaset felsefesi olduğu söylenebilir. Yakın dönemde yayınlanan bir makalede 'siyaset sosyolojisinin bir müjdecisi'[78]olarak ele alınmıştır. Türkiye'de, Machiavelli ile ilgili, akademik çalışma olarak, tesbit edilebildiği kadarıyla, iki yüksek lisans tezi ile birlikte, on iki civarında lisans tezi bulunmaktadır.[79] Machiavelli, sistematik bir siyaset felsefesi ortaya koymaktan ziyade, pratik/uygulanabilir bir siyaset felsefesi ortaya koymaya çalışmıştır. O sadece somut gözlemlerden hareketle, bazı varsayımlarda bulunuyor. Sabine'e göre, bu varsayımların zayıf kalmasının nedeni, siyasal başarı ve başarısızlıkların sadece hükümdarın yeteneğine bağlanmış olmasıdır. Dolayısıyla, sınırlı gözlemlerden, yüzeysel görüşler ortaya çıkmıştır.[80] Hâlbuki iyi bir düşünürün, ortaya koyacağı paradigmanın büyüklüğünün ilk şartı, tümelle ilgili olmasıdır. Machiavelli'nin paradigması, asıl kendisinden sonra sistematik hale getirilmiş ve birçok düşünüre yol gösterici olmuştur.

KAYNAKLAR:

- Arendt, Hannah, Geçmişle Gelecek Arasında, çev. B.S. Şener, İstanbul 1996
Aru, Celâl Bürhan, Makiyavel – Nicolo Machiavelli- 1942
Bolay, S. Hayri, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, 6. baskı, Ankara 1996
Cevizci, Ahmet, Paradigma Felsefe Sözlüğü, 3. baskı, İstanbul 1999
Descartes, Réne, Metot Üzerine Konuşma, çev. M. Karasan, Ankara 1947
Ebenstein, William, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, İ. Özel, İstanbul 1996
Eralp, Atilla, Devlet, Sistem ve Kimlik, İstanbul 1996

Hegel, G. W. F., Seçilmiş Parçalar, çev. N. Bozkurt, İstanbul 1986
Heidegger, Martin, Özdeşlik ve ayırım, çev. N. Aça, Ankara 1997
Gökberk, Macit, Felsefe Tarihi, İstanbul 1994
Guénon, Réne, Modern Dünyanın Bunalımı, çev. N. Avcı, İstanbul 1979
Kara, İsmail, Amel Defteri, İstanbul 1998
Maurice, Cranston(editör), Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri, çev. N. Muallimoğlu, İstanbul 1995
Machiavelli, Nicola, Hükümdar, çev. Y. Türk, İstanbul 1996
Machiavelli, Nicola, Hükümdar, çev. H. K. Karabulut, 5. Bası, İstanbul 1996
Machiavelli, Nicola, Konuşmalar [Seçilmiş Parçalar, çev. Pars Esin, haz. Mete Tunçay, age içinde]
Meriç, Cemil, Umrandan Uygarlığa, İstanbul 1996
Meriç, Cemil, Sosyoloji Notları ve Konferansları, İstanbul 1996
Popper, Karl, Açık Toplum ve Düşmanları-I, çev. M. Tunçay, İstanbul 1994
Rosenthal, Erwin, Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi, çev. A. Çaksu, İstanbul 1996
Sabine, George, Siyasal Düşünceler Tarihi II, çev. A. Öktem, Ankara 1969
Thomson, David, Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul 1996
Tunçay, Mete, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi II, -Seçilmiş Yazılar- Ankara 1986
Ülgener, Sabri F., Zihniyet ve Din –İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı- İstanbul 1981
Weber, Max, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev. Z. Aruoba, İstanbul 1997
Zweig, Stefan, Kendileri ile Savaşanlar, çev. G. Aytaç, Ankara 1997

[1] Meriç, Umrandan Uygarlığa, s.172

[2] Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 190

[3] Heidegger, Özdeşlik ve Ayırım, s. 30 Ayrıntılar için bkz. Hegel, Seçilmiş Parçalar, çev. N. Bozkurt, İstanbul 1986, s. 95-102

[4] Descartes, Metot Üzerine Konuşma, s.9

[5] Gökberk, age. , s.190

[6] Guénon, Modern Dünyanın Bunalımı, s. 29

[7] Ebenstein, Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri, s.134

[8] Ebenstein, age s. 134-135

[9] Zweig, Kendileri İle Savaşanlar, s.108

[10] Ebenstein, age, s.135

[11] Meriç, age. s.173

[12] Mediciler; ‘1484 yılından başlayarak Floransa şehir devletinin başında bulunan bir aile. Banka işle-riyle zengin olmuşlar, Rönesansta hümanizmi ve sanatı desteklemeleriyle ün salmışlardır. Aralarında papa ve Fransız kraliçesi olanlar vardır. Floransa parlaklığını Medicilere borçlu.’ Gökberk, age

[13] Meriç, Sosyoloji Notları ve Konferansları, s.186

[14] “...Mediciler zamanında yaşamış olan ve Makiyavel adını taşıyan bir siyasi idi. Çünkü bu adam hile-nin, hud’anın, desisenin bir menbaı, bir timsali olarak tavsif ediliyordu. Bu fenalık ve mel’anet kaynağını taşıyan bu adamın ismi genç ruhuma ihtiyarımın dışında bir husumet ve nefret telkin ediyordu.”

“...Her şeyden evvel Makiyavelin şekli ile, cismi ile tanışmak istedim, resmini aradım buldum. Bu adamın denildiği kadar dıssal ve kurnaz olduğuna dair bende yer etmiş ve kök bırakmış kanaat bir kere daha kuvvetlendi.” Bkz. Celal Bürhan Aru, Makiyavel, s.6, 1942

Eser, Machiavelli'nin bir dönem Türkiye'de nasıl bilindiğini göstermesi açısından ilginçtir: Eserin ilk başlarında yer alan olumsuz ifadeler, bir süre sonra olumlu ifadelere dönüşecektir. Portre aynı portredir, fakat yazarın algılaması değişmiştir. O ana kadar, suratı, jezuit rahibelerinin kıyafetinden koparılmış bir parçayı; burnu ve gözleri, bir kartalı hatırlatırcasına atılğan hayırsız bir adamı; dudakları yalanı kolaylıkla ağzından çıkarabilecek şekilde inceliği; alını, hayatı boyunca yapmış olduğu hilelerin, vicdanında doğurmuş olduğu azabın derin çizgilerini; ifade eden o kötü Machiavelli gidecek, yerine daha cana yakın ve sevimli bir Machiavelli gelecekti. En nihayetinde müellifimiz, Machiavelli'yi büyük bir demokrat ilan ediveriyor.

[15] Meriç, age , s. 187

[16] Meriç, age, s. 150

[17] Kara, Amel Defteri, s. 11

[18] Meriç, age, s.187

[19] Meriç, age, s. 187

[20] Meriç, Umrandan Uygarlığa, s. 176

[21] Paradigma kavramı, Amerikalı bilim felsefecisi, T. Kuhn'un kullandığı anlamda ele alınmıştır. Her ne kadar, M. Marterman, Kuhn'un paradigma kavramını yirmi bir değişik anlamda kullandığını söylüyorsa da, burada, kavram çerçevesi, fikir çerçevesi anlamında ele alınmıştır. Bu konuda bkz. S. Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, s. 325-26; Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 675-76

[22] Gökberk, age , s. 190

[23] Machiavelli, Hükümdar, çev. Yusuf Türk, s.121

[24] Machiavelli, Hükümdar, s.17

[25] Machiavelli, Hükümdar, s.33

[26] Machiavelli, Hükümdar, s.50

[27] Machiavelli, Konuşmalar, [Seçme Parçalar, çev. Pars Esin, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi - II içinde, haz. Mete Tunçay] s.53

[28] Machiavelli, Konuşmalar, s.75

[29] Machiavelli, Konuşmalar, s.78

[30] Sabri F. Ülgener, asketizmi 'riyazet' kavramı ile karşılıyor. Genel olarak bu konuda ve özellikle dini ve dünyevi asketizm arasındaki farklılıklar için bkz. Ülgener, Zihniyet ve Din – İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı- İstanbul 1981

[31] Bu konudaki ayrıntılar için bkz. M. Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, s.83-161

[32] Gökberk, age,s.190

[33] Machiavelli, Hükümdar, s. 60-61

[34] Canatan, Batıda İnsan ve Devlet, Sözleşme sayı 3

[35] İ. Kant, Eternal Peace, Freiderich İnevitabel kitabı içinde, akt. A. Eralp , Devlet, Sistem ve Kimlik , s.52

- [36] Ebenstein, age, s. 137
- [37] “ Machiavelli'nin bütün amacı, bozuk bir toplumda güçlü bir devletin kurulması taraftarıydı. Machiavelli, bozulmadan; her türlü başıboşluk ve vahşeti, büyük ölçüde zenginlik ve iktidar eşitsizliğini, başıboş tutkunun büyümesini, ayrılmayı, yasadışı, şerefsizliği ve dini hor görmeyi kapsıyordu.” Sabine, Siyasal Düşünceler Tarihi-II, s.14
- [38] Arendt, Geçmişle Gelecek Arasında, s. 191
- [39] Gökberk, age, s. 210
- [40] Machiavelli, Konuşmalar, s.54
- [41] Machiavelli, Hükümdar, s.59 ayrıca bkz. XIII. Bölüm, s. 65-69
- [42] Machiavelli, Hükümdar, s.53
- [43] Rosenthal, age. S.97
- [44] Eralp , age, s.42
- [45] Machiavelli, Konuşmalar, akt. Eralp,age s.43
- [46] Popper, Açık Toplum ve Düşmanları-I, s. 93
- [47] Machiavelli, Konuşmalar, s.49-50
- [48] Machiavelli, Konuşmalar, s.49
- [49] Machiavelli, Konuşmalar, s.49
- [50] Machiavelli, Konuşmalar, s.53-54
- [51] Tunçay, Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi-II, s.36
- [52] Gökberk, age, s. 212
- [53] Machiavelli, Konuşmalar, s.71
- [54] Machiavelli, Hükümdar, s. 82-83
- [55] Machiavelli, Hükümdar, s.40
- [56] Machiavelli, Hükümdar, s.52
- [57] Machiavelli, Hükümdar, s.14 ve 50, ayrıca Konuşmalar, s.50
- [58] Machiavelli, Hükümdar, s.80
- [59] Machiavelli, Hükümdar, s.29
- [60] Machiavelli, Hükümdar, s.46-47
- [61] Machiavelli, Hükümdar, s.47
- [62] Machiavelli, Konuşmalar, s.63
- [63] Machiavelli, Hükümdar, s.82

- [64] Machiavelli, Hükümdar, s.83
- [66] Thomson, Siyasi Düşünce Tarihi, s.23
- [67] Machiavelli, Hükümdar, s.56
- [68] Sabine, age, s.11
- [69] Ebenstein, age s.140
- [70] Ebenstein, age, s. 140
- [71] Ebenstein, age,s.140
- [72] Landi, Niccola Machiavelli, Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri, kitabı içinde, s. 47. Ayrıca, bu konuda Machiavelli'nin doğrudan görüşleri için bkz. Konuşmalar, Kitap II,2.
- [73] Gökberk, age, s.192
- [74] Landi, age, s. 47
- [75] Eralp, age, s.42
- [76] Kant, age, akt. Eralp, age,s.52
- [77] Tuncay, age, s.36
- [78] Mahmut Arslan, Siyaset Sosyolojisinin Bir Müjdecisi: Niccolo Machiavelli, ToplumBilim, sayı 1, Eylül 1992, s.17-25
- [79] Türkiye'de Machiavelli ile ilgili yapılan, tezlerin bir listesini aktarıyoruz. (Kaynak: Harun Anay, Batı Felsefesiyle İlgili Türkiye'de Yapılan Tezler, Divan 1998/2, s. 117-240. Kısaltmalar: Y.L.T.: Yüksek Lisans Tezi; L.T.: Lisans Tezi; Dan.: Danışman; G.: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Genel Kütüphanesi; K.: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Kütüphanesi; M.: İ.Ü. Merkez Kütüphanesi) Kıldacı (Benli), Neşe, Machiavelli'nin Hükümdar Çevirilerindeki Çeviri Sorunları, Dan. Gülçık Alkaç, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-1994, 170s., Y.L.T. ; Yerebakan İbrahim, Makyavelizm ve Cristopher Marlowe'den Makyavelist Bir Oyun: The Jew of Malta, Dan. Yıldız Aksoy, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum-1988, 102s., Y.L.T. ; Acar, Şerif , Nicolai Machiavelli, Thomas More, Tommasso Campenallo ve Francis Bacon'un Devlet Öğretileri, İstanbul Üniversitesi , Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1975,49s., L.T., G.72; K.276; M.5267; Berker, Tomris, Nietzsche'de Kudret Fikri ve Machiavelli ile Münasebeti, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1947, L.T., M.1320; Cürgen, M. Bayram, Nicola Machiavelli ile Francis Bacon'un Devlet Öğretileri İçinde Hükümdar Anlayışları, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1971, 37s., L.T., K.441; M.8568; Gürcan, Esin, Thomas Morus, Thomas Campenella ve Nicolai Machiavelli'nin Devlet Felsefeleri, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1972, 2+9s., L.T., G.476; K.540; M.10328. Güvenç, Sefer, Nicola Machiavelli'nin Hükümdarlık Anlayışı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1972, 29s., L.T., G.374, K.584, M.9280. Hüner, Hikmet Uğur, Jean-Jacques Rousseau ve N. Machiavelli'de Toplum, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1972, 33s., L.T., G.351; K.548; M.68882. Karlığa, H. Bekir, Machiavelli'ye Göre Hükümdar-Devlet İlişkisi, İstanbul-1977, 21s., L.T., G.704, K.925, M.12946. Turhan, Mevlut, Machiavelli'de Siyasal Devlet Felsefesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1973, 22s.,

L.T., G.461, K.649, M.10041. Tümer, Mualla, Nicola Machiavelli ve Francis Bacon'un Devlet Anlayışları, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1968, 31s., L.T., G.76, K.264, m.5533. Yarar, Selim, Niccolo Machiavelli'nin Devlet Felsefesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1968, 33s., L.T., G.75, K.263, M.5526. Yürdagülen, Emel, Niccolo Machiavelli'nin "Devlet" Anlayışı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul-1979, 23s., L.T., G.872, K.998.

[80] Sabine, age, s. 23